

чітко визначити обов'язки та відповідальність кожного з відділів, а з другого – ліквідувати витрати, як в грошовому виміру, так і в часовому при здійсненні співробітниками різних відділів однієї і тієї ж роботи.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В роботі проілюстровано зв'язок між обліком та логістичною концепцією організації фінансових потоків підприємства, за допомогою співставлення функцій, які вирішає фінансова логістика, та бухгалтерської нормативної бази.

Подальші дослідження будуть направлені на більш поглиблене дослідження взаємозв'язку між бухгалтерською нормативною базою підприємства та фінансовою логістикою, а також на можливість мінімізації витрат при управлінні фінансовими потоками.

Література

1. ЗУ від 16.07.99 р., № 996–XIV “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” <http://www.uazakon.com/document/spart55/inx55939.htm>.
2. П(С)БО <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=92&PHPSESSID=a6o0nudif75n7q7m00ma01qtr1>.
3. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин. Монографія / Г. М. Азаренкова. – Х. : ВД “ІНЖЕК”. – 2006. – С. 328.
4. Алексеева Л. Характер движения финансовых потоков в логистической системе / Л. Алексеева // Прикладная логистика. – 2007. – № 9. – С. 20–22.
5. Бажин И. И. Логистический менеджмент : компакт-учебник / И. И. Бажин. – Харьков : Консум, 2005. – 440 с.
6. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 736 с.
7. Криворучко А. В. О задачах финансовой логистики / А. В. Криворучко // Бизнес информ. – 2009. – № 2(3). – С. 122–127.
8. Логистика : учеб. пособие / Под ред. Б. А. Аникинв. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 327 с.
9. Славнецкова Л. В. Логистизация финансовых потоков машиностроительных предприятий / Л. В. Славнецкова // Прикладная логистика. – 2008. – № 2. – С. 34–36.
10. Тридід О. М., Таньков К. М. Логістичний менеджмент : навч. посібник / О. М. Тридід, К. М. Таньков ; За ред. проф., д-ра екон. наук О. М. Тридіда. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2005. – 224 с.
11. Чеботаев А. А. Логистика и маркетинг. Маркетологистика / А. А. Чеботаев, Д. А. Чеботаев. – М. : Экономика, 2005. – 247 с.

УДК 001.895

Т. В. КУЗНЄЦОВА, Л. Г. СПАЙЛО

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті розглянуто основні аспекти управління еколого-інноваційним розвитком промислових підприємств. Обґрунтовано доцільність здійснення екологічно спрямованих інноваційних процесів. Визначено суть екологізації інноваційної діяльності як засобу вирішення еколого-економічних проблем та забезпечення сталого розвитку країни.

The article examines the main aspects of environmental management and institutional development of industrial enterprises. The expediency of environmentally designed innovative processes. Essence of ecological innovation as a means of solving environmental and economic issues and sustainable development.

Ключові слова: інноваційний процес, інноваційний розвиток, економічний механізм управління, екологізація, екологічні інновації.

За представленням Всесвітнього економічного форуму та Гарвардського центру міжнародного розвитку, здатність країни досягнути стійкого економічного зростання, у першу чергу, залежить від рівня інноваційних процесів, тобто спроможності стимулювати нові відкриття, розробку власних нових технологій та запозичувати технології, винайдені в інших країнах. За оцінками експертів, внесок науково-технічного прогресу в приріст валового внутрішнього продукту найбільш розвинених країн складає 75–100 % [1]. Стабільність економіки України у подальшому залежатиме від того, чи буде сформовано та запроваджено в країні інноваційну модель її розвитку.

Зважаючи на те, що першим етапом переходу до сталого розвитку є, зокрема, технічне переозброєння нематеріального виробництва та невиробничої сфери і удосконалення організаційних форм управління й враховуючи, що на базі технологічних структурних змін у виробничому процесі вирішуються і економічні, і екологічні проблеми, які набувають пріоритетного значення, тепер має відбуватися освоєння нових форм планування та організаційно-управлінської діяльності [7]. Еколого-економічне управління є однією з таких форм. Воно сприяє вирішенню проблем екологізації підприємництва й виробництва та забезпечує їм переваги у зовнішньому

довкільлі. Крім того, еколого-економічного управління інноваційною діяльністю підприємств регіону дасть змогу залучити додаткові інвестиції, забезпечить вихід суб'єктів інноваційної діяльності на нові ринки збуту, підприємства-інноватори зможуть збільшити частку прибутку за рахунок збуту екологічно чистої продукції, створить пропозицію на нові товари, на які попит вже забезпечений і схвалені господарські дії громадськістю, є досить вагомими для застосування такого напрямку у процесі здійснення інноваційної діяльності будь-яким підприємством.

Метою статті є обґрунтування доцільності здійснення екологічно спрямованих інноваційних процесів на сучасному етапі та їх ролі у вирішенні задач, пов'язаних із збереженням і поліпшенням якості природного середовища.

Проблеми, що пов'язані із дослідженням екологічно орієнтованих інноваційних процесів досліджували такі фахівці й учені як В. Александрова, О. Аль-Наїф, О. Амоша, Ю. Бажал, О. Балацький, О. Глушко, А. Даниленко, С. Ілляшенко, Е. Козін, М. Крупка, О. Лапка, Є. Мішенін, Н. Мостовенко, К. Савченко, Є. Хлобистов, В. Школа, І. Шовкун та інші дослідження.

Екологізація інноваційної діяльності промислових підприємств є важливою складовою екорозвитку. Необхідно передбачати наслідки будь-якої інновації, якщо є ймовірність загрози та серйозної шкоди екосистемі. Науковці стверджують, що має бути розроблена концепція раціональності екологічної інноваційної безпеки, сутність якої полягає в необхідності розробляти і впроваджувати тільки такі інноваційні проекти наукоємних систем і технологій, які в умовах забезпечення мінімального екологічного ризику забезпечують економічний і соціальний ефекти, котрі не нижче порогових значень (достатніх, заданих, максимальних).

Під екологічно спрямованим інноваційним процесом розуміється процес, що перетворює наукові знання в екологічну інновацію, яка здатна задовольняти нові потреби суспільства як послідовна система дій, що охоплює всі стадії та етапи створення екологічно орієнтованої новинки, товару або послуги та її подальшого застосування для вирішення ресурсних та екологічних проблем суспільства, людини та оточуючого їх середовища [2].

Екологічні інновації – це вироби або послуги, а також зміни, які провадяться в управлінні і організації виробничої діяльності, техніці і технології, освітній системі, правовій сфері, і які направлені на зниження або запобігання негативної дії на навколишнє природне середовище.

Сьогодні процеси екологізації економіки мають стати не лише головним важелем у вирішенні економіко-екологічних проблем та забезпеченні сталого розвитку країни, а одним з найголовніших елементів механізму екологізації інноваційної діяльності. Під екологізацією інноваційної діяльності пропонується розуміти системний і комплексний процес перманентного екологічного вдосконалення інноваційної діяльності, який має спрямовуватись на те, щоб знизити екодеструктивний вплив виробничої та споживчої сфери, сфери обігу, де основною метою є впровадження новітніх екологічно спрямованих науково-технічних досягнень.

Проведений теоретичний аналіз сучасної концепції сталого розвитку та еколого-інноваційної діяльності дозволяє стверджувати, що запровадження екологічних інновацій і внаслідок цього здійснення екологізації інноваційної діяльності стає можливим саме в рамках створення такої інноваційної структури, яка здатна об'єднувати науку, освіту, техніку і виробництво у єдину організаційно-економічну форму. Такими структурами, можуть бути вільні економічні зони, екологічно орієнтований технопарк або технополіс.

Світовий досвід свідчить, що створення вільних економічних зон спроможне привнести інноваційну компоненту в розвиток економіки України, так як вони є дієвим інструментом впливу на соціально-економічні процеси та активізацію інноваційних процесів в окремих регіонах, що сприяє підвищенню ефективності виробництва, вирішенню екологічних проблем, пошуку інноваційних шляхів розвитку. Вільні економічні зони за періодичністю їх виникнення класифікують: зони першого покоління – це зони вільної торгівлі; другого покоління – експортно-виробничі; третього – офшорні центри, технопарки і технополіси; четвертого покоління – еколого-економічні регіони та спеціалізовані зони [3].

В Україні промислові підприємства ще не стали тим підґрунтям, яке акумулювало значну частину інноваційного потенціалу. Відповідно до статистичних даних, науково-технічна сфера в Україні складається з чотирьох секторів науки: академічного, вузівського, галузевого та заводського. На відміну від розвинених країн світу в Україні переважна частина НДДКР галузевої і заводської науки виявилися за межами корпоративного сектору і відповідно – поза дією відтворювальних механізмів їх фінансування. Так, у результаті ліквідації значної кількості галузевих НДІ та поширення процесів корпоратизації відбулося руйнування взаємодії науки і виробництва – науково-виробничих і виробничих об'єднань [4].

В останні роки рівень інноваційної активності підприємств та організацій Рівненської області має стійку динаміку до зростання (табл. 1). Розглядаючи дані по основним показникам інноваційної діяльності промислових підприємств, можемо зробити висновок про те, що протягом 2000 по 2006 рр. кількість підприємств, які впроваджували інновації зменшилась з 39 до 5 од., але не зважаючи на фінансову кризу у 2008 р. їх кількість помітно зросла до 29 од. Підприємства Рівненської області з метою підвищення рівня конкурентоспроможності та виходу на міжнародні ринки досить інтенсивно впроваджують нові види техніки в тому числі ресурсозберігаючі та маловідходні технології. Про це свідчать такі дані кількості освоєних нових видів техніки у 2008 р. становила 20 одиниць (в т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих 15 од.).

Значну частину розробок зосереджено в галузевому секторі – 54 %, інші сектори науки розподілились таким чином академічний – 23 %, вузівський – 15 %, заводський – 8 %. Порушення зв'язків між заводським галузевим, вузівським і академічним секторами науки призводить до все більшого відокремлення науки від виробництва [5].

Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств

Показник	Рік								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1. Кількість підприємств, що впроваджували інновації (од.)	39	32	31	19	17	7	5	22	29
2. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств (%)	13,7	11,3	11,7	7,7	6,6	2,8	1,9	8,5	11,8
3. Кількість освоєних нових видів техніки (найменувань)	5	4	2	4	7	6	10	11	5
4. Кількість впроваджених нових технологічних процесів (од.)	11	6	7	5	9	9	1	4	20
з них маловідходних, ресурсозберігаючих	4	2	–	1	4	4	–	3	15

Джерело інформації: [5]

Сьогодні майже 48 відсотків інвестицій акумульовано в переробній промисловості, торгівлі та транспорті, і саме ці види діяльності мають найбільший внесок у зростання ВВП. Аналізуючи обсяги інвестицій в основний капітал можна стверджувати, що їхня кількість з кожним роком зростає (з 2000 по 2008 рік інвестиції зросли з 1072 до 3672 млн грн).

Однак обсяги прибутків, які отримують деякі види економічної діяльності, не дозволяють їм в повній мірі задовольняти власні потреби в інвестиційних ресурсах (табл. 2). Перш за все, це стосується таких видів економічної діяльності, як сільське господарство, добувна промисловість та транспорт. У структурі інвестицій в основний капітал суттєво є частка власних коштів підприємств та організацій, яка у 2008 р. становила 2162 млн грн, або 59 %, із наведених аналізованих даних видно, що в Рівненській області інвестиційний клімат став більш привабливим для іноземних інвесторів, оскільки рівень віддачі інвестицій є досить високим. Однак, попри значний загальний приріст прямих іноземних інвестицій вони не мають вагомого впливу на динаміку інвестицій в основний капітал.

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування в Рівненській області

Показник	Рік					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	У фактичних цінах, млн грн					
Усього	1072	1937	1184	2144	2924	3672
у тому числі за рахунок						
– коштів державного бюджету	220	385	81	94	116	132
– коштів місцевих бюджетів	84	93	78	156	115	146
– власних коштів підприємств та організацій	398	1218	670	947	1638	2162
– коштів іноземних інвесторів	10	47	25	46	57	228
– коштів населення на будівництво власних квартир	30	36	34
– коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	72	81	93	178	327	289
– кредитів банків та інших позик	85	57	94	546	492	449
– інших джерел фінансування	209	56	143	147	143	232

Джерело інформації: [6].

Незважаючи на стабільне розширення інвестиційного попиту сьогодні на Рівненщині найбільш привабливими для вкладання позичкових коштів та іноземних інвестицій є види економічної діяльності, які не належать до високотехнологічних і не є основними чинниками інноваційного розвитку країни. Виходячи з проголошеної Україною орієнтації на інтеграцію до світової економіки, особливої актуальності набуває питання залучення інвестицій у підприємства промисловості України, що займаються інноваційною діяльністю. Досвід країн з розвинутою економікою свідчить про те, що відмова від активного вкладання коштів в екологічні інновації у сфері виробництва ставить під загрозу існування підприємства в конкурентному ринковому середовищі [7].

Передумовою виходу з еколого-економічної кризи є розробка і впровадження інновації з високим ступенем екологічної та економічної ефективності. Основою забезпечення економічної незалежності країни, переходу економіки до економічного зростання повинен стати перехід до інноваційного розвитку на ринкових засадах. Доцільність переходу держави на інноваційний екологічно орієнтований розвиток визначається такими передумовами:

– орієнтування на інноваційний шлях дозволяє вітчизняним підприємствам тривалий час триматися на ринку навіть при різних змінах умовах господарювання та функціонувати більш ефективно, ніж при виробництві традиційних продуктів;

– традиційні методи захисту навколишнього середовища не досить ефективні, що обумовлює необхідність створення умов для пошуку нових ідей, принципів, революційних перетворень.

Викладене вище дає підстави зробити висновок, що розвиток економіки України та розв'язання існуючих еколого-економічних проблем має ґрунтуватися на екологічно орієнтованій інноваційній діяльності.

Ступінь використання природних ресурсів у процесі виробництва, маса і токсичність утворених відходів виступають частковими показниками, які характеризують ступінь екологічності технології, та мають бути враховані при реалізації екобезпечних інноваційних рішень у регіоні.

Для задоволення зростаючих потреб населення потрібно терміново вносити радикальні корективи до методів споживання і виробництва. Тому першочерговим завданням є швидше не чисто екологічні заходи, а повна трансформація економічної системи у напрямку задоволення зростаючих потреб без втрат для екології. Причому така трансформація повинна здійснюватися за допомогою ендегенних, внутрішньо властивих економічній системі механізмів, які одночасно не суперечать законам розвитку природи [8].

Єдино можливий спосіб вирішення такої задачі – це екологічно орієнтований інноваційний розвиток економіки, який опосередковується поступовою зміною технологічних укладів на макрорівні економічної системи та конкретних технологій виробництва на мікрорівні, а результатом якого є ріст ефективності еколого-економічної системи без додаткового залучення ресурсів. Таке твердження пояснюється наступним чином.

По-перше, можна сміливо стверджувати, що науково-технічний прогрес здатний пом'якшити вплив економічної діяльності людини на навколишнє середовище. Еколого-економічний розвиток на основі інновацій здатний, в деякій мірі, примирити зростаючі потреби з обмеженими природними ресурсами, з одного боку, за допомогою нових ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій, з іншої – через формування нового екологічно орієнтованого попиту – нових потреб.

По-друге, інноваційний процес – це єдиний у своєму роді процес, що об'єднує науку, техніку, підприємство та управління. Науково-технічний прогрес, будучи невід'ємною частиною соціального прогресу внаслідок впливу практично на всі сторони життя суспільства, – це спосіб життя і діяльності інноваційного типу розвитку суспільства. Основа останнього – це безперервний процес пошуку, підготовки і реалізації інновацій, що дозволяють цілеспрямовано одночасно трансформувати і розвивати економіку.

Безпека інновацій як фізична категорія оцінюється за допомогою відповідних критеріїв оптимальності, які можуть бути розроблені відповідно до певних інновацій чи інноваційної діяльності в кожному конкретному випадку.

У загальному вигляді інтегральну безпеку інновацій слід розглядати як сукупність складових, кожна з яких характеризує окремі грані інтегральної безпеки інновацій. До них в першу чергу належить екологічна безпека інновацій та інноваційної діяльності. Вона полягає у відповідності показників функціонування інноваційної діяльності та інновацій критеріям і межах, допустимим екологічними показниками і нормами, установленими регіональними, місцевими та федеральними нормативними актами, а також міжнародними і міждержавними угодами й договорами.

Джерелом екологічного ризику є соціотехногенні чинники. Використання нових технологій, складних науково-технологічних комплексів призводить до різкого зростання антропогенних навантажень на природне середовище, що робить екологічний ризик неминучим і створює загрозу екологічного лиха. Якщо взяти до уваги, що нові наукові відкриття здійснюються щодня, то стає зрозумілою тривога, яку викликає у людства не тільки забрудненість води і повітря, а й зміни всього інтелектуального середовища людини і його світогляду.

Актуальним для України є розробка концепції страхування екологічних ризиків як сукупності вихідних положень, що розкривають найбільш суттєві теоретико-методологічні підходи до формування механізму регулювання відносин в сфері природокористування, який забезпечує компенсацію екологічних збитків, збереження і відтворення природних ресурсів [9].

Метою екологічного страхування є створення цільових страхових фондів для підтримки досягнутого соціально еколого-економічного рівня життя населення; попередження екологічних аварій і катастроф; відшкодування збитків, що спричинені юридичними і фізичними особами внаслідок забруднення навколишнього середовища; забезпечення санітарно-екологічних умов проживання населення в зонах надзвичайних екологічних ситуацій.

Отже, впровадження економічних реформ і інтеграції підприємств України на міжнародні ринки передбачає дотримання екологічно орієнтованого розвитку економіки, що неможливо без активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Розвиток економіки України та розв'язання існуючих еколого-економічних проблем має ґрунтуватися на екологічно орієнтованій інноваційній діяльності. створення ефективної системи управління інноваційною діяльністю потребує наявності відповідних теоретичних розробок. Проте, запровадження екологічних інновацій є дієвим методом в управлінні підприємством, є одним із шляхів підвищення економічної їх ефективності і екологічності, забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Література

1. Шовкун І. А. Моделі інноваційного розвитку: міжнародний досвід та уроки для України / І. А. Шовкун // Проблеми науки. – 2002. – № 8. – С. 26.
2. Аль-Наїф О. В. Організаційні та економічні основи створення екотехнопарків як інноваційних структур сталого розвитку : Автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.06 / Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса, 2010. – 20 с.

3. Мостовенко Н. А. Спеціальні (вільні) економічні зони як інструмент стимулювання інноваційного розвитку та інтеграційних процесів / Н. А. Мостовенко // Вісник НУВГП. Економіка. Зб. наук. пр. – Вип. 4 (28). Ч. 4. – Рівне : НУВГП. – 2004. – С. 73.
4. Глушко О. О. Оцінка результативності науково-технічної діяльності промислових підприємств України в умовах їх технологічного розвитку / О. О. Глушко // Проблеми науки. – 2007. – № 1. – С. 15.
5. Наукова та інноваційна діяльність в області за 2007 рік. Статистичний збірник. – Рівне : Головне управління статистики у Рівненській області. – 2008.
6. Сайт Головного управління статистики у Рівненській області. – <http://www.gusrv.org.ua/>.
7. Ватаманюк–Зелінська У. З. Основні принципи еколого-економічного управління інноваційною діяльністю підприємств / У. З. Ватаманюк–Зелінська // Науковий вісник НЛТУ України : Зб. наук.-техн. пр. – Львів : НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 225.
8. Савченко К. В. К вопросу о долгосрочном эколого-ориентированном развитии экономики / К. В. Савченко // Вісник Сумського державного університету. – 2004. – № 6. – С. 135–142.
9. Козин Э. Г. Экологическое страхование как инструмент экономико-правового механизма охраны окружающей среды / Э. Г. Козин // Вісник Сумського державного університету. – 2007. – № 1. – С. 88–142.

УДК 330.341:62

Д. М. ЛОЙКО

Київський національний університет технологій та дизайну

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розглянуті і узагальнені види інноваційних стратегій та запропонована схема формування адаптивного механізму реалізації інноваційної стратегії підприємства легкої промисловості.

Types of innovative strategies are examined and summarized in the article, the formation of scheme adaptive mechanism in innovative strategy of a consumer goods industry enterprise realization is proposed.

Ключові слова: інновації, стратегія, підприємство, легка промисловість, механізм, реалізація.

Вступ. Сучасні умови економічного розвитку та конкуренції вимагають від промислових підприємств не тільки активізації інноваційної діяльності, а і удосконалення методів її організації на підприємстві, що в свою чергу вимагає правильного вибору виду інноваційної стратегії та її адаптації до реальних умов підприємства.

Питання формування та реалізації інноваційних стратегій на промислових підприємствах належить сфері інноваційного менеджменту. В наукових дослідженнях О.В. Василенка, А.М. Власової, А.П. Гречан, М.П. Денисенка, І.А. Ігнатєвої, М.А. Йохни, О.І. Лабурцевої, М.В. Краснокутської, В.В. Стадника, Л.І. Федулової, В.Г. Шматько розглядаються різні аспекти формування інноваційних стратегій. Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї проблематики, до теперішнього часу не сформовано чіткого уявлення про адаптивний механізм формування та реалізації інноваційних стратегій промислових підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження видів інноваційних стратегій, доцільність їх застосування на промислових підприємствах легкої промисловості та формування адаптивного механізму реалізації інноваційної стратегії підприємства.

Результати дослідження. За класифікацією стратегій І. Ансоффа інноваційна стратегія віднесена до комерційних стратегій [1]. За класифікацією економічних стратегій підприємства, яку здійснив російський дослідник А. Градов, інноваційна стратегія віднесена до стратегій, які реалізуються у внутрішньому середовищі підприємства [2]. За комбінованою класифікацією стратегій підприємства інноваційна стратегія віднесена до функціональних стратегій за сферами діяльності [3]. Таким чином, можна визначити положення інноваційної стратегії в стратегічному наборі промислового підприємства, як внутрішню функціональну стратегію, яка охоплює інноваційну діяльність підприємства і націлена на комерційний результат. За проведеним дослідженням аналізу визначень поняття “інноваційна стратегія” можна додати також, що інноваційна стратегія – це динамічна стратегія, яка націлена на досягнення стратегічних цілей підприємства, що відрізняються своєю новизною, насамперед для даного підприємства [4].

Дослідники, які займаються питаннями інноваційного менеджменту, пропонують різні види інноваційних стратегій. Так, Фітцрой П.Т. виділяє 6 видів інноваційних стратегій, а саме: традиційну, опортуністську, імітаційну, оборонну, залежну і наступальну [5]. К. Фріман також пропонує аналогічну класифікацію інноваційних стратегій, а саме: традиційну, опортуністичну, імітаційну, оборонну та наступальну [6]. Інші автори пропонують набір більш удосконалених інноваційних стратегій: стратегію наступу, яка пов’язана з прагненням підприємства досягти технічного та ринкового лідерства; стратегію захисту – спрямовану на те, щоб утримати конкурентні позиції фірми на вже наявних ринках; імітаційну стратегію, яка використовується фірмами для випуску нововведень по ліцензії іншої фірми; залежну стратегію, яка використовується фірмами, які залежать